

nagy akadály volt a bécsi udvar folytonos gáncsvetése, nemzetiségeink aknamunkája, sőt nyílt szembeszállása. A magyarság nem engedett, mert nem engedhetett: kivívta nemzeti nyelvének uralmát az iskolában, közéletben, irodalomban s ezzel az újjászületés korszakának felejthetetlen lendületű, ha nem is mindig szerencsés taktikájú nemzedéke megteremtette a modern magyar művelődésnek, elsősorban irodalmunk klasszikus korának előfeltételeit. E diadal nélkül nincs Vörösmarty, nincs Petőfi, nincs Arany, nincs Kossuth, nincs Deák, nem olvashatnánk ma Jókai-bübbajos meséit, nem ismerhetnénk sem Kemény zord nemeseit, sem Mikszáth agyafűrt palócait. De az eszményei után száguldó lovas mögött ott ül a sötét gond: a nemzetiségi kérdés. Ahogyan mi újjá születtünk, felébredtünk, velünk együtt újjászülettek és felébredtek a nemzetiségek is; ahogyan mi biztosítottuk nyelvünk jogait, úgy kívánták ők is az övéket elismertetni. Azok az érvek, amikkel a nyelv-tusában külső és belső ellenségeink az u. n. „magyarismus“ ellen küzdöttek, már egy évszázaddal előbb készre kovácsolták a trianoni bilincseket, amiket elernyedésünk fatális pillanatában azután a sors valóban kezünkre-lábunkra húzott. A kétségbeejtő dilemmát nem tudtuk megoldani; vagy megmaradunk továbbra is a latin mellett, ami egyrészt anachronisztikus lehetetlenség lett volna, másrészt eleve csírájában öli meg a nemzeti nyelvhez kötött magasabbrendű művelődés minden lehetőségét, vagy diadalra visszük a magyar nyelvet s akkor friss nemzeti államunk szervezetébe mindjárt bele is oltjuk a kérlelhetetlen mérget, mely a gyengeség egy előre ki nem számítható pillanatában azután okvetlenül hatni, talán még ölni is fog. A történelem azonban azt bizonyítja, hogy mi nem tartozunk a gyenge szervezetű népek közé: ehhez kissé sokat kiálltunk már. S az még egyáltalán nincs kipróbálva, hogy az a kérlelhetetlen mérég mennyire időálló. Kornis könyvéből erőt és bizalmat kaptam, hogy töretlenül higgyek annak a népnek jövőjében, mely a felújulás korának művelődési eszményeit a maga számára megformálta és azoknak megvalósításáért olyan nemes hévvel s akkora szívóssággal küzdeni tudott.

(Szeged.)

Huszi József.

## RAMUZ.

Lalou a *Jelenkori irodalom története* c. művében bizonyára nem ok nélkül kísérelte meg Ramuz, Péguy és Claudel között a párhuzam megvonását. Természetesen nehéz itt közvetlen hatást bebizonyítani, főleg ami Péguy-nek Ramuzra való hatását illeti. De az egyenes leszármazás hiánya még nem zár ki bizonyos kedvezően szerencsés hasonlatosságokat, melyek főleg a stílusban ütköznek ki. Kétégyikvíül Ramuz ép annyira távol áll P. Claudel sújtásos és hivalkodó ünnepléységétől, mint Péguy fecsegő homhomiajától. De az elsőtől nyerte biblikus és néha apokaliptikus inspirációját, a miszticizmust, a titokzatos és természetfölötti iránt való hajlamát és érzékét, a művészet konkrét és kézzelfogható kezelését, ép azért, mert szimbolikus; a másiknak köszönheti nyelvének áttetsző tisztaságát, a súlyos elöretörést és végül: megreszkettető és diadalmas boldogságát az ítéleteinek és biztonságának. Ha Ramuz helyét keressük író kortársai között, még Jammeshoz lehetne hasonlítani, kinek az egyszerűséget, a készakart ügyetlenséget és a föld szeretetét köszönheti; Maeterlinck-hez a sors és a halál iránti ér-

zéke miatt, az ismeretlen erőiben való hite és ama fenyegetések miatt, melyek az emberekre súlyosodnak (rokon vonásuk az örökös várás is); de Jules Romains-hoz és l'Abbaye-hoz is, mert egészségesen képes meglátni a realitást és némi érzéki profétaiság is van benne, — de főleg epikus jellegénél fogva hasonlít hozzájuk, unanimitista és mozgóképszerű utolsó műveiben, ami valóban meglepő.

De e néhány hasonlósággal alapvető különbségek állanak szemben. Még Claudel-től is különbözik, aki téziseket illusztrál, holott Ramuz a leírásra szorítkozik; — aki dalol, holott Ramuz elbeszél; — aki főpapiasan szertartásszerű, Ramuz ellenben ingújjra vetkőzött; — az előbbin súlyos teher a kultúrája és a theologia, az utóbbi önként vetkőz le magáról minden intellektualizmust és soha sem dagasztja emfatikussá a hangját.

Sőt, mi több: Ramuz az autodidakta és az elszigetelt szerepét játssza; azt is színleli, hogy nem ismeri az irodalmi életet, de nem vesz tudomást hazája politikai életéről sem. Az ember érdekli, nem a polgár; vele kapcsolatban a regionalizmus szó használata is helytelen és nem is eléggé kifejező. Ramuz nem svájci író, sem romand író, még csak nem is „vaudois“ író. Svájci irodalom nincs, mert Vaud kanton felosztását Ramuz tovább folytatja: Délre, a Tó vidékére és Rhône vidékére és úgy véli, hogy a vízválasztón, a Rajnán túl már más faj él. Meg kell állapítani, hogy ő a francia irodalomba nem valamilyen regionalizmust, nem valamilyen couleur locale-t hoz, hanem hozza a föld szellemét és általában a falú szellemét, röviden: a vidékiességet (regionalizmust).

Az ember. A tárgyak, a dolgok keblén fekvő ember, akinek mindennapi penzumát tanítja. Az élettelen dolgokkal küszködő ember és nem — mint a klasszikusoknál — az önmagával küzdő ember. A természetbe veszett ember, a vele egytestté lett ember, az élettelelennel immár egy tömböt képező ember, mintha a domborzat és mozgás egyszerre eltűnt volna s mintha minden csak egy síkban volna már. A kívülről látott, stilizált és immobilizált embert leírja, de nem elemzi; képek sorozata jelenik meg, amely sorozatban a folyó idő árnyalatát a mozdulatlanságok sorozata helyettesíti: az elbeszélést a leírás meg nem szakadó párhuzamossággal kíséri; csökevényes pszichológia ez egyszersmind, mindabban, amit kimond, de mély ott is és abban, amit elhallgat: mindenki láthatja, hogy Ramuz nem regényíró, hanem talán inkább festő... Egész filozófiája festői (a festőé), egybeolvad a térrel, széles ecsetvonásokat ken hatalmas vászra, erős, élénk, tömör festéket; konturjuk mintha élesen vágott, mélyen vájt lenne. Szorgosan hatol a realistáig; *ráhajol* a földre s elnyomja, lefojtja az élet minden hangját, azért, hogy füle csak a rögökét hallhassa s elmondhassa nekünk teljes-tökéletesen; azért, hogy megkérdezze tőlük minden titkukat. Ilyenkor énekl meg a biztos, éles horizontokat és méla fényüket.

Érzései és a csönd éltetik művészetét. Nem határoz meg soha semmit, sem a helyet, sem a kort s megelőgszik azzal, ha meséit legendák sugárkoronájával fonhatja körül. Miután megpróbálta erejét a realizmusban (*Aline*), az apokalypsis útvesztőjébe veti magát (*Terre du Ciel, Guérison des malades*) és legújában visszatér a térbelihez, a fölrajzilag határolthoz és a mozihoz (*Salutation paysanne, Séparation des Races, Passage du Poète, l'Amour du Monde*). Mégis talán azok a mesterművei, melyekben mindhárom írói módját segítségül hívta az alkotáshoz: a *Signés parmi nous*, a *Règne de l'Esprit Malin*, *Adieu à beaucoup de personnes*.

De neki csak esztétikai gondjai vannak. És amikor csak két dimenzióban látja az embert: erre redukálja, mint egy primitív festő — ezt azért teszi, mert az ő szemében mi valóban csak az élettelen dolgok játékszerei vagyunk, a természeti erőké, vagy a tömegeké, amelyeknek egyedül van valóban életük. Mi csak ezeknek a tömegeknek „gondolkodó csápjai“ vagyunk. A dolgok elemi módon való szemléletére kényszerít bennünket; valami alázatos anthropocentrizmusra, a létező világ létezésének folyamatában, amely lát és amely, minthogy lát, megteremt a világot. Mert a realitás, a valóban létező, csak a mi vízióink. Így van az, hogy Ramuz kívülről látja az embereket, s ezek az emberek a világot önmagukban, bensejükben látják. Egyszerű lelkek ezek, mítsem tudnak a hajdani nagy konfliktusokról. Falusi életüket élik s ihányódnak-vetődnek az ég ítélete s a véletlenek szeszélye között. Leigázottan hajolnak a kényszerek jármái alá. De Ramuz dicsőíti munkájukat. Ő kormányozza az eseményeket. A „költő“ ő, bár néha úgy érzi, hogy más volna a szerepe; ilyenkor eltűnik messzire az *ünnep orgiditól*, elvonul távolra a szerelmektől, amik akkor születnek, mikor a munka megszűnik. És az ünnepből már csak egy fölcsapó tűzijáték emelkedik a domb fölé, üdvözölve a költőt örök búcsúzásul.

(Genève.)

Aldo Dami.

## VAJDA JÁNOS.

Arany János szerint, vagyis a magyar lélek értékelése szerint: „... kis-fajban... Költő az legyen, mi népe...“ Ez a nép és Vajda János azonban alig értette egymást. Az ő világa más: az egyéni mikrokozmosz világa, egyszersmind új magyar költői világnézetnek: az individualizmus irányának kezdete. És mégis, hozzánk Vajda áll közelebb. Vajdát lelki őszünknek érezzük, annak, aki ezen a földön először faragott bálványt az egyéniségből, abból az egyéniségből, amely minékünk olyan fájdalmas örömeink és olyan kétséges dicsőségünk.

Ebben az ihletésben fogantatott költeményei tele vannak valami lehangoló-sejtelmességgel, romantikus diszsonanciával, bizarr képzelődéssel. Olyanok, mint a böcklini kompozíciók.

Diákkora jórészt Pesten, a nagy idők, nagy emberek mágikus közelségében telik el. Különös dolgoknak a szemtanuja, részvevője. Valami, a magyar életben eddig soha nem tapasztalt ösztönös izgalom, hatalmas alkotó kedv, általános lelkesedés forr ebben a nemzedékben, amelyiknél különbet a magyar hümusz sem előtte, sem azóta nem termett. És ezek a feszülő energiák egy célban találkoznak: szolgálni valami módon a hazának, kinek-kinek az ő talentomai szerint. Majd elérkezett az idők teljessége: kitört a szabadságharc, a magyar idealizmusnak ez a legelszántabb tiltakozása az örök magyar balszerencse ellen. És — most is alulmaradtunk!

Vajda János érzékeny kedélyét is áttüzesítette az új magyar időknek ez az új szelleme. Alakításában neki is van valami kis része: vándorszínműs. kezdő költő, márciusi ifjú, honvédhadnagy, „flamingó“, majd császári közlegény. Jókai Mór ezekből az időkből — igen találóan — ilyennek jellemzi őt: „Vajda János valódi eszménye a fiatal óriásnak: erős, de még kamaszévekben növekedő termet. Tud.